

БЪЛГАРСКИ НАРОДНИ НОСИИ И ЩЕВИЦИ

СЪСТАВИЛА: МАРИЯ ВЕЛЕВА
РИСУНКИ НА НОСИИТЕ:
НЕВА ТУЗСУЗОВА
ВЕНЕРА НАСЛЕДНИКОВА
ХУДОЖЕСТВЕНО ОФОРМЯВАНЕ:
ГЕОРГИ АТАНАСОВ

ДАРЖАВНО ИЗДАТЕЛСТВО „НАУКА И ИЗКУСТВО“

БЪЛГАРСКИ НАРОДНИ НОСИИ

Българските народни носии съставляват един от значителните по съдържание дялове на българската материална култура и представляват верен веществен израз на многостранния народен живот. Стройните по форма облекла, украсени с разнообразни по очертания и чудни по багри орнаменти, плод на съвършена тъканна и всъбена техника, създавани през вековете от българския народ, са един от най-тясно свързаните с живота на народа елементи на народната култура.

В недалечното минало облеклото е било едно от главните веществени блага на българина. Притежанието на хубаво облекло е било едно от условията за неговото щастие. В народните песни дори народният певец е дал израз на стремежа у българина към хубаво облекло и същественото място, което заема в неговия живот. Чрез народната песен народната мъдрост съветва:

Кой има рухо хубаво,
да носи да се наноси,

защото

ще дойдат години размерни,
та ще му жалба остане!

Много векове българските носии са били едни от главните обекти, обгръщани от пламъка на вдъхновението за художествено творчество у българите. Скован от политическа и икономическа зависимост от боляри, висше духовенство и турски управници през петстотингодишното робство, лишен от възможност нашироко да развие културно строителство, влечен и от твърде буйния и саж нагон за кичене на собственото тяло, българският народ най-пълно и всеотдайно е развил творческите си способности в една от свободните за творба области — облеклото. Дори и днешните носии, ако

и да са само отблясък на някогашните сияния и богатства на облеклото, разкриват ясно художествени постижения на българите в тази област. За това и народните носии се явяват едни от най-представителните културни паметници, особено през робството. Чужденците, посетили нашата страна, получават силни и трайни впечатления от народните носии. Пътешественици, любители или дипломатически представители в Цариградския двор, които са преминавали през България от XV—XIX век, са поразени от богатата украса и разнообразни форми на българското народно облекло. Словенецът Курипешич (1530 год.) признава, че: „Облеклото на мъжете и жените е най-чудното, което видях в тия страни!“ Западноевропейските пътешественици се учудват на находчивата употреба на плат и украса, при която грубото конопено платно „не много по-тъмно от онова, от което по нас на запад шият чувалите“, чрез „разнообразно шарено шиење“ се превръща в приказно облекло. Според тях цялата постройка на българското облекло излъчва красотата на античния свят. Белгийският писател Бусбек (1553 год.) отбелязва: „Жените от Софийско в своите носии ходят така, щото си мислиш, че някоя Хекуба или Клитемистра излиза на сцената!“ Унгарският пътешественик Феликс Каниц, който пътува през България в продължение на 16 години — от 1860 до 1875 година, съобщава за веаните ризи от Ловчанско, които той отнася във Виенския етнографски музей, че „възбужда учудването на всеки художник и етнограф!“ В. Г. Захаров, художественият ръководител на гостуващия в България през 1949 година руски държавен хор „Пятници“, след като говори за българското народно песенно творчество, заявява: „Вие имате и други ценности: това са българските народни носии. Българският народ има почти във всяка област различни костюми със свои особености в кройката и шеза. Шевците на вашите национални носии, особено женските, са изумителни!“

Високите постижения в постройката и украсата на българските народни носии са плод на многовековно творчество на мощен творчески колектив — целия българският народ. Зародишият им трябва да се търси в далечното минало на етническите елементи, които са поставили начало на българския народ и държава. Облеклото е един от културните признаци, които в продължение на векове западат в своите форми следите на своя произход. В облеклото на българите и до днес се пазят белези, общи за облеклата на другите славянски

народи, които може да се считат плод на културното единство на славянските народи, проявено не само в общите преживявания на старото, но и на общите изменения на съвременния бит и неговите елементи. Българите в Дунавската равнина, гдето са се заселили седемте славянски племена и северците, които са съставили основата на старата българска държава, дори и до днес нягде върху ризата от кръста надолу запазват две престилки, по една отпред и отзад, прилични на женските завески на украинки, чехкини, полячки, югославянки. Общославянски е характерът на названията и формите на българските мъжки ризи, гащи, пояс, на любимите на българите общи, прочелници, колани, пръстени. Тъканината и вебена техника за изработка на облеклото имат също славянски характер. Българите и до днес предат, сноват, тъкат, шият по начини, общи за всички славяни. Предачните и тъкачните уреди са като отломък от далечното славянско минало. А при създаването на прочутите български шевци ръката на българката като че ли се води от наследения опит и умение на старите славянки, които са се славили в далечното минало като майсторки на тъстрите вези.

Но най-близки и многобройни прилики българските носии поддържаат с източнославянските. Севернобългарската женска двупрестилчена носия е много сходна с украинската. Българинът в Дунавската равнина дори и днес жъне, облечен в риза от бяло платно със свободно отпуснати поли, препасан в кръста с ремък или пояс, подобно на руски земеделец, изобразен на Църковните ръкописи от XII век.

В българското народно облекло, изплетено главно от нишки на славянската култура, се преплитат и нишки от културата на други народи, с които българите са били в досег. Много от кройките, багрите, орнаментите по българските носии са резултат на етническите взаимоотношения, твърде сложни и простижения на Балканския полуостров. В облеклото на българите проглеждат сходства с облеклото на предшествениците на славяните на Балканите. По силата на климатичните условия на страната както днес на българите е необходим при пътуване и работа на открито „жмурукът“ — широка дреха от дебел плат с качулка за главата, така подобна дреха е била необходима на техните далечни предшественици — старите траки, а непозната на съвременниците им, обитатели на топла слънчева Елада. Българите, пряко или косвено, са били свързани през разни времена с най-културните народи: гърци, римляни, византийци. Бълга-

рните живеят в област, дълго време заливана от средиземноморската култура. Културните отношения на България с Византия, развити и закрепени на основата на икономическите и политическите връзки, близостта на византийската столица, най-големия пазар на малкоазиатски и далекосточни тъкани, обясняват разкоша и обилдието от красиви особено по южнобългарските сая, както и различността на дрехи, които по кройка, коларит, орнаментика и названия напомнят византийски. Многобройните скитнически племена, с които българите са били в досег през своя хилядолетен живот, са освежавали с елементи от своето облекло българските носии. Петвековното близко съжителство с турците е ускорило и настръчило потъмяването на мъжкото облекло особено в югоизточна България, засилило прилагането на линеарните орнаменти. На взаимодействието между български и съседни народи трябва да се отдадат приликите между облеклото на българи, румъни, гърци. Към подобни взаимоотношения на чисто народности начала се приписват и кръстосвания на елементи от облеклата на разните класи и съсловия през разните епохи.

Но в прилагането на заемките от чуждите народи и съсловия се проявява творчески преобразуващата сила на българския народ. Заемките преминават през колективното творческо съзнание на българите, где то представят за тях се обаят от собствения художествен опит, приспособяват се към собствената трудова дейност, съобразяват се с местните географски условия, стопанско производство, икономическо състояние, социално устройство. Разработени напълно самостоятелно и своеобразно, те се явяват в нови форми.

В основните си форми българските носии са трудови облекла. Дрехите на българите със своите праволинейни очертания, лишени от прибавки и тежки накити, които да ограничават свободата на трудовите действия, са пригодени главно за земеделие и скотовъдство. Много елементи на дрехите имат чисто производствени функции. Поясът напр. дължи отчасти своя произход на необходимостта дрехата да се прикрепя към тялото при лов, земеделие. Женските „наръквици“, които покриват ръката от дакътя до китката, освен да прикриват толотата на ръката я предпазват и от обождаване по стърнищата и слънчево обгаряне по клпан и жетва

Трудовите условия се явяват задължителна предпоставка при оформяне на облеклото. В селищата

на Средните Родопи и досега още са налице три разновидности на мъжкия костюм: овчарски, долгерски и терзийски, според трите вида професии, упражнявани от мъжете в този край: високопланинско овчарство, зидарство и шиначество. Овчарското облекло е от плат в естествения цвят на вълната, устойчив на дъжд и слънчев лек, а кройката осигурява свобода на движенията след стадата в планината. Вълненият червен шал служи за наметка при резките атмосферни промени високо в планината. Но когато напролет овчарят се завръща от топлия юг в родния си край, той се явява самодоволно с преметнат през рамото шал. Професията на долгери и терзи позволява да обличат дрехи от тънък вълнен тъмносив или черен плат, с обилни гайтанени обтоки.

Кройките, особено материята и съставът на облеклото, са зависими от географската обстановка. Дрехите на планинците, дери и ризите, са вълнени, плътно прилепнали около тялото, за да задържат топлина. В откритите за студен вятър придунавски селища и по снежните планини кожухът е необходимост, а в топлиите полски райони е декоративен елемент. С оглед на климатичните особености народът дори е установил и сезонни облекла, различни по кройка, материя, цвят. По северните предпланини на Стара планина жените през зимата обличат затворен сужмаи от дебел плат, който задържа топлина, а през лятото, по жетва и косища, запасват две престилки, които осигуряват прохладата. В своята близост до природата и тънък усет за нейните промени българите се справят със законите за поглъщане на топлината и светлината от цветните материи. В Тракия, Кюстендилско, Малкотърновско през лятото обличат светлочувствителни дрехи, а през зимата — тъмни.

Облеклото е създавано и в зависимост от характера на производството както в цялата страна, така и в отделни области. При натуралното стопанство в миналото, в тесния затворен кръг на селищното обществено облеклото е зависело изключително от местното производство. А България се слави като богата вълнодайна страна. В скотовъдните области дрехите са предимно вълнени. В селищата из Родопите, Рила, Стара планина, где из пещчавите почви леко се извличат конопени и ленени нишки, преобладават грубите конопени и ленени платна. При благоприятните условия за виреење на памук в тракийските полета дрехите на тракийците са предимно памучни. А кройките и формите на дрехите в голяма степен се съобразяват с качеството на плата. При засиления добив на свила

в Свиленградско жените заменят тесните черни вълнени сукмани с широки набрани рокли от пштроцветни копринени платове, а мъжете вместо вълнените аби обличат копринени антери.

С приемната на икономическото състояние на известен край се променя и носията. Женските носии от обилен копринен или тънък вълнен плат през XIX век в Котел, Копрявцица, Панатюрище са изникнали върху основата на икономическия възход в тия селища, създаден от цветущите занаяти и доходна търговия по източните пазари през време от Възраждането до Освобождението. Новите носии се надигат като новороден остров сред морето от стари носии в съседни селища с непроменено икономическо състояние.

Със значителните промени в обществения и стопански живот на българите след Освобождението от петстотингодишното робство, с дълбоките изменения в бита, след преживените войни, с индустриализирането на производството са изчезнали или са се променили много старинни носии, които са били пригодени за разбиранията, трудовата дейност, естетичните изисквания на българите в миналото. В зависимост от новото местно стопанско производство, от близостта на индустриален център, административно средище, железен път, преживени исторически събития в някои области старите носии са изчезнали съвсем и са заменени с градски, както напр. в Търновско, Преславско, Провадийско, Лопешко, Габровско; елементи от други и свързани с тях навици продължават да съжителствуват с нови дрехи, както напр. в Русенско, Софийско, Самоковско; трети пазят основните си кройки и форми, но са заменили украсата си, както в Елховско, Смолянско, Карловско, Димитровско. Обилието на дантели, панделки напр. в новата носия от Ихтиманско се дължи на влиянието на градската култура на близкия съседен столичен град В Кюстендилско, Радомирско, Средещко, Старозагорско, Чирпанско, Първомайско още доста повсеместна е употребата на старинната носия дори с обогатена украса, а в Сливенско, Сталинско, Ямболско, Свиленградско, Добруджа старите дрехи са заменени с новосъздадени, които да задоволят изискванията на новите люде.

Носиите, родени от реалните географски, стопански, икономически, трудови условия, налитени с етнически белези, се превръщат във веществен показател на уредна на производителните сили и производствените отношения в дадено общество. Периодът на примитивните производ-

ствени средства, на техническата и обществена простота на труда, на еднообразното скотовъдно-земеделско производство обхваща голям дял от време в живота на българския народ. Простотата и еднообразието в производителните сили води към простота на обществените отношения. Животът на българина в миналото без оглед на неговата зависимост от царе, боляри, виеше духовенство, турски управници и чорбаджии претичал в тесния раянски и поселищен кръг, гдето людете се различават по пол, възраст, здравно състояние, семейно положение. И в носията, тясно свързана с живота на народа, проникват белези за тия различия. Носията разкрива и класовата принадлежност на човека. В класовото общество и носията е класова. Напр. през време на българското Възраждане, през XIX век, при разцвета на дребното стокопроизводство, при материалното възможване на беглицкии, джелпи, едри земеделци, лихвари особено ярко се обособяват три класи: Богатите чорбаджии представяват значителна икономическа сила с паричните си средства. Занаятчи и търговци се явяват като организатори на нови способи в производството и тласкат страната към материален напредък. Най-слабо икономически и най-угнетено политически е било селячеството. И в това общество е ярко разпределени класи и носията се насича с класови белези. Класовата принадлежност, обществената функция на човека се разкриват от материята, кройката, украсата, начина на носене отделните части на костюма. При всички случаи носията се явява паспорт на човека, който показва неговата националност, местожителство, пол, възраст, семейно положение, занятие, социална принадлежност, вероизповедание.

По старите български носии, особено тия преди Освобождението, са ярки белезите за пол, възраст, семейно положение, занятие, местожителство, вероизповедание, социална принадлежност на човека, облечен в тях.

Във всяка част на българското облекло, във всяко очертание на орнаментите, във всяка багтра е очевиден стремежът за строго различие между женското и мъжко облекло. Но най-ярките отличия се коренят в кройката на горните дрехи. При всички видове мъжки дрехи всеки крак поотделно се обвива с плат и двата крачола се съединяват в областта на таза, прикрепен в кръста с ремък. По селищата из Огражден още са живи спомените за съвършено отделните обвивки на краката, бели

„дзвир“, които са се придържали в кръста с ремъци. А шепите около София и до днес през зимата обухат на всеки крак отделни кожени „ногавици“. При всички видове женски носии долната част на тялото се обгръща от обща обвивка, дълга до глезените почти, отворена отдолу.

Облеклата и на двата пола са наситени с белези, които разкриват възрастта на човека. Българите разчитат възрастта не по броя на годините, а по трудоспособността на мъжа и годността за съпруга и майка на жената. До неотдавна в Тетевенско момчето, докато пасе стадото из планината, приблизително до 15—16-годишна възраст, носи риза със свободно разпуснати поли, а едва когато отива да отбие военната си служба, обувя вълнени гащи. През робството по смяната на дрехите в тоя край турците са облагали момците с данъка „джазия“. Светанте багри по пояса, обилните обтоки по следите, пъстрите везна по ризите, стройните форми на горните дрехи подчертават представителността и хубостта на младия мъж. Тъмен е поясът на стареца, еднореди са тайтанените обтоки по дрехите, отсъствуват шелици по ризата му.

Чувствителни промени в живота на жената бележи възрастта, ярки са и отраженията ѝ по облеклото. Знаците за възрастта се полагат по кройката, по основния цвят на дрехата, по характера и местоположението на везбената украса, по начина на забравдането. В Тракия и по селищата из Източна Стара планина веселата многоцветност на апликираните късове плат е привилегия само на младите жени, а възрастните, оженили децата си и престанали да раждат, се задоволяват с половинки от цветните късове в бледи цветове или със ситно везно или с тъсна шевична вива. В Ихтиманско малките момичета опасват червени престилки, моми и млади жени — бели, а възрастните — зелени. В Кюстендилско, Никополско на младите жени и моми е позволено да повдигат предните краища на полите на горните си дрехи и ги запяхват в колана, но на старите не е позволено.

Особено ярки са били по дрехите белезите за семейно положение. Дори релът на раждането на детето в семейството се е разкривал чрез облеклото. В Павликениско напр. първите вълнени дрехи на новородения син се обточвали с червена обтока, а на следващите — със синя. В Първомайско момците в отлика от женените мъже увивали около главата и лицето си пъстротъкан шал, под предлог че момите предпочитат за женихи момици с бели, необгорели от слънцето лица. Годеникът се отделя от момците със закичената итква цветя на калпака или

гърдите, по везания пош в пояса, съпругът пък се прощава с накривения ергенски калпак, с пъстрите кърпи в пояса, с отежкелите от обтоки елци.

При брака жената преминава от едно семейство в друго, от един род в друг, влиза се в отношения с нови лица; нови задължения и задачи ѝ се възлагат. Рязка промяна наставя в нейния живот след сватбата, режи са и отягчават по облеклото на моми и невести. В Северозападна България напр. само омъжените жени могат да се променят с белите везани „дорамчета“ и „долатанки“, в Карнобатско — с пъстрите „късачета“, в Габровско — с тежките кожени „кюрков“, в Хасковско — с дългите „клатшици“. Момите се задоволяват с късите елци и салтамарки. В Петричко в първите дни след сватбата младата невеста носи риза „гувалница“, „кланялица“, с венец от везани мотивни по края на полите, от каквито е лишена ризата на момата. В Свищовско момите излагат на показ отзад на кръста орнаментирания край на колана си, наричан „писмо“, а невестите го спускат по продължение на дясното бедро. В Ихтиманско, Самоковско, Пазарджишко отличителен белег на омъжената жена е опасаният около кръста огненочерен пояс.

Различията по облеклото за семейно положение на жената се съсредоточават главно по забравката и прическата. Моминската глава е открита, а невестинската — покрита. Тия принципи различия в забравдането водят и до различия в прическата. Българската девойка сплита старателно косите си на „леса“, на „конско крило“, като разделя косата по средата на главата в два снопа, които разпределя постепенно от челото към тила в ситни плитки и вива в обща плитка по средата на гърба. В Южна България по-разпространено е сплитането на многобройни сплитки, дори до 40, в зависимост от гъстотата на косата, с основа в тила и свободно разпуснати по гърба, с цел да го покрият напълно. Венци от свежи или сухи цветя, от монети и металчески пластинки, свити от липова кора и обнизани с маниста, пера от петел, крилци от патица, снопчета разноцветна вълна красят моминската глава и напомнят пъстростретието на градина. От венците по гърба се спускат „косичници“ от влещача трева, прежда, гайтани, чужди коси, сплетени по подобие на собствената коса, дълги почти до под колената, обнизани с монети, раковинки, маниста. При похватта на манифактурните стоки тежките косичници се заменят с панделки и ширити. В Южна България момите обикновено се забравдат, но по начин, различен от невестите. Отличителни бе-

лези на годеницата са сребърни и златни шапки: прочелници, обеци, лъвти, пръстени, колан, дадени дар от годеника. В Никополско пък пристапушката, още щом влезе в къщата на бъдещия си съпруг, заблуват с месал, който носи до венчаването, за отличие от девойките, редовно сключили брак.

Народният морал и явря в миналото са повелявали косите на омъжената жена да бъдат скрити особено от погледа на свекър, свекърва, дедер. Според народното вярване, жената, открие ли косите си, ще последват злини за дома и децата ѝ, градушка ще убие посевите догдето стига погледът ѝ и тя ще бъде „устреляна“ от зли сили. Косите на омъжената жена се крият под забрадката, както е в Старозагорско, Карнобатско, или са спуснати в нарочна торбичка, както е в Провадийско, Силистренско. В Русенско двете плитки коса се завиват в рула над запените очи подобно на рога, чийто остри очертания се крият под двете кърпи над тях. В Сливенско, Ямболско, Хасковско жените излагат на показ само късо отрязаните коси, нарочно почернени над челото и ушите.

Най-простата и старинна покривка на женската глава е бялата кърпа. Нейната употреба дотогава е свързана с невестинството, че в Петричко я наричат „булка“. Бялата памучна или копринена кърпа обикновено се прегъва по диагонал, средата се полага на главата, а краищата свободно висят назад. Възрастните жени се забраждат „на баба“, като двата странични края кръстосват под брадата и ги свързват на върха на главата. По подобен начин се забраждат мومي и жени при работа на полето, за да се предпазят от слънчево обгаряне. В Белградчишко бялата забрадка върху невестинската глава е моделирана в малка шапка, в Софийско — във вид на рог, а краищата им, силно наизани, се открояват по черното поле на сукмана на гърба. Краищата на невестинската забрадка в Граховско, Маркско, Самоковско са се изродили в няколко ката ивица платно с обилно вземо по лицевата страна, дълга до под колената. По селищата из Източна Стара планина главата на невестата се губи сред обилните месни тънки на няколко метра дълъга месал, бял, с платно везани или тъкани орнаментирани ивици по двата тесни края, които провисват по гърба. Спомагателни принадлежности, издялани от букова дъска, изплетени от лозови веки, съшити от плат, придават на забрадките форми на ореол (Габровско, Плевенско, Ловешко), на шлем (Силистренско, Троянско), на пресечен конус (Преславско), на конус (Трънско,

Разложко, Карловско), на цилиндър (Сливенско, Свиленградско), на рога (Русенско, Котленско — в миналото). Около тия основни форми се движат причудливите женски забрадки в разните области на страната. Забрадката на селянките от планинските села в Айтоско и Карнобатско, оформена от груб шаяк с полукръглата козирка, с всевидно надиплената стръха на леко синьосаната забрадка, с цветната градина на темето и нежни сребърни накити, излъчва непринудена елегантност. Разновидност на цилиндричните шапки е „търпошът“, характерната особеност на който е възвишението на задния ръб. Изолиран в някои села във Видинско е „разсучалът“ — обръч от конопени влакна, обвити с краищата на правоъгълна кърпа, чийто среда покрива темето и косата, свита на кок в тила. Квадратни или правоъгълни кърпи, бели или па цветни ивици, както в Харманлийско, Хасковско, покриват или се свързват с допълнителните принадлежности. Златни, сребърни, бронзови прочелници, трепки, игли, висулки, „нокти“ са окачени по забрадките и техният нежен звън съпътствува първите стъпки на младата невеста в новия живот.

Забрадката е най-резкият определител за отличие на девойка от невеста, затова промяната на прическата и забрадката влиза като необходима част в сватбенния обред и се явява един от неговите централни моменти. През време на венчалния обред невестинската глава е покрита с дебел вълнен или тънък прозирен червен или жълт плат. Полагането на венчалното покривало и замаяната му с невестинската забрадка се придружава от многобройни обреди.

Откърлянето на невестинските принадлежности от самата невеста разкрива бунт на жената срещу насилието и условията при брака. Невеста напр. в Ихтиманско, която в деня след венчавката не желае да опаше аления пояс, изявява неодобрение на предложения и съпруг.

По-значителни периоди от живота на жената също се разкриват с белези по облеклото. „Гребенът“ по главата на жената в Силистренско, спуснатият край на месала на невестата от Поморийско показват, че са преминали едва няколко месеца от брачния живот на жената. По-очевидни промени претърпява костюмът на жената-майка. Прегърнала в обятията си първа рожба, майката в Марекско не провигва пъстрата „махрама“.

Облеклото е един от елементите на материалната култура, който се използва от българите за изява на материално състояние. В недалечното минало българката е прегръцала в накити голяма част от

монетното богатство на семейството си, дори в неговия несполучлив вид — самите монети. По накитите на жената, по броя на кляновете на сукманна п, по материята и колорита, по украсата на дрехите и се е съдило за имотността на домакинството.

Белезите по облеклото, които разкриват обществено положение на мъжете, имат чисто демонстрационен характер. Те не се коренят в основните форми и състав на облеклото, а засягат предимно външния вид. В Котел, Карлово, Калюфер, Панагюрище, Копривница, где то преди Освобождението особено ярко са обособени обществени съсловия, общественото положение на жителите се разкрива от ширината на потурите, от качеството на плата, от редовете гайтани по горните дрехи. Богатият корбаджия манифестира своето богатство и власт с широките си „шалвари“, чисто дъно проявява до колената, с финото сукно на горните си дрехи, с пастричетната си копринена антерия и пояс, с астраганения калпак и увитото около него „шерифе“ — копринена ивица. Потурите със средно дълго и широко дъно от син или черен вълнен плат, с късата до кръста салтамарка, обточена по предниците с кожи, с червения вълнен пояс около кръста показват средното положение, което заема аристократията и търговците между богатите корбаджии и бедните селяни. Тесните потури от шаяк в естественя цвят на вълната, едноредните гайтанени обтоки по шевове на дрехите, увитите в дебели навои крака подсказват за принадлежността на облечения в тях дрехи човек към икономически най-слабите люде.

Народът е употребявал някои накити и части от облеклото: тепелъци с изображение на фетци, амулети, муски — с вяра в тяхната магична сила и чудодейно въздействие. Но когато реалистичното светогледане по освобождава от суеверията, накитите продължават да се употребяват за тяхната декоративност.

Религиозните догми, проповедите на църковни лица внасят идеи различават елементи от облеклото. Облеклото напр. на българите — католици се отличава от облеклото на съседите им с източно-православно вероизповедание по преобладаването на тъмния цвят по женските дрехи, по затворените пазви на сукманите. Българо-мохамеданите от Родопите заедно с религията са усвоили от мохамеданите женските шалвари, начина на забраждане, при който се оставя открит само горната част на лицето, много накити, мъжкия червен фес.

В изпълнение на официални наредби много шевници, накити и части от облеклото са пренесени

в жертва. През време на робството на българите е било забранено да носят дрехи в зелен цвят, който след Освобождението буйно залива цели костюми, като напр. в Свиленградско. Местни управници насилва са откъсвали скъпи накити от моми и невести, за да не се аловили богатството на българите на турските господари, и по този начин са били изоставяни някои старинни накити.

Ролята на лицата, участващи в обреди и обичаи, е посочвана ясно чрез облеклото. Коледарите напр. затъкват китка от чешшир, обнизана с монети, снабдена с огледало. Лазарският танц се извършва при звъна на многобройни металически накити, при обилето на пролетни цветя и облаци от „коило“ (изсушено растение) по главите на девойките — неща, които отсъствуват от всекидневните костюми. Мястото на всеки участващ в обряда също е посочено чрез облеклото. Напр. „боснецът“ вглед лазарките в Козичино, Поморийско, се отделя от останалите лазарки с премегиатия през рамото „месал“ (невестинска забрадка).

Народният морал предизвиква наличността на някои части от облеклото и определя тяхното местоположение. Напр. срамно е жената да изложи на показ голи ръцете и краката си, затова в много краища зиме и лете ръцете на жената от лакътя до китката са покрити с „наръжвници“, а краката от колното до глезена — с платени или платнени „калци“. Една от причините, които определят дължината на полите на дрехите до глезените почти, е моралният възглед да се прикрива женското тяло от чужд поглед.

В резултат на разнообразните географски, стопански и икономически условия, при които се развива животът на люде в разните поселищни области, под влияние на историческите събития, които са протичали в разните краища, населеността почти във всяка по-голяма обособена поселищна група е оформило и свой костюм. Характерни белези на облеклото на шопите в Северозападна България са белият цвят на горните мъжки дрехи и гащи с тесни крачоли. „Балканджийките“ се познават по черните сукмани; „срапийките“ от равнината край Дунав — по двете престилки, запасани в кръста върху ризата по една отпред и отзад. „Рупките“ от Родопите от незапомнени времена опасват осветените от слънчеви багри престилки с пресичащи се жълти, червени и зелени ивици. Поделената на групите също са обособили свое облекло. Според народното тълкуване дори белези на носията дават название на жителите. „Капанците“, старото местно население около Разград, се отличават от дру-

тите „ерлийци“ по женската риза, наричана „капанка“ — с черни капки вземо по края на ръкавите. Характерен белег в обласлото на „гребенците“ е шлемоподобният, излян от смола и обличен в червен плат накит на главата на жените, приличен на петлов гребен. А по пазари и сборове жителите на разните селища се разпознават по дребни особености на носията: по преобладаването на цветните багри по шевиците, по броя на цветните нишки по платовете, по положението на мъжкия пояс около кръста. Тия междуселски разлики са гордост на жителите на отделните селища; другоселци често ги заемат, като в названията им посочват место-произхода им. А и в едно и също селище не ще се намерят две напълно еднакви носии на лица с една и съща професия, от едни и същи обществени съсловия, на една възраст, с еднакво семейно положение. Разликата може да е в начина на връзването на забрадката, в закопчаването на коланата, в скъсяването на ръкавите. През общото, колективното, протегна личен вкус. Тези разновидности са като постижение на негласно обичено съревнование, на стремежа за по-високо качество в областта на художественото творчество и на практичните изобретения.

Народните носии са ярък изразител на народния вкус към издържано, показател на степента за естетически изисквания на българина, за неговото разбиране на красотата, за висотата на културата на страната. Чрез народните носии българинът се проявява като богато надарен и усъвършенстван художник, който владее цветната хармония, съизмеримостта на формите, прилага законите за яки връзки между отделните елементи в стройна художествена композиция. Няма българска носия, която да не е издържана художествено по форми, очертания, багри. Всяка от носите като че ли е изваяна от текстилни материали; нанесени са на подходящи места цветните петна, които разкриват българина като вещ майстор на цветната хармония.

Най-ценни художествени постижения българинът е проявил по шевиците, тъканите, плетките. Брадката, главната майсторка, твори шевиците със сърчност, равна на сърчността, с която грамотният пише. „Вие (грамотните) както правите писмото, така и аз правя вземото!“ — обяснява една българка създаването на вебената украса по обласлото. Митовският опит на предшествуващите поколения, изостреното чувство за хубаво водят ръката на българката непринудено да наанася с ко-

нещ изящни очертания, да не нарушава приятната хармония на цветовете.

«Обекти за претворяване в българската текстилна орнаментика са предимно растителни и геометрични форми. По-рядко се срещат фигури на животни и люде, на предмети от околния неодоушевен свят. Изобилствуват от най-простите геометрични орнаменти до най-сложните от тях. От растителния мир в орнаменти са разработени цветя, клопки, дървета, плодове, семена. Особено обикнато е изображение на „лале“, „ружа“, „карамфил“, „доаница“. Растителните мотиви, въпреки че са силно геометризирани, излъчват лъха на цветната флора, предават настроението и живота на цветята. От животинския свят най-разпространени са изображенията на птици: „петли“, „гълъби“, „гъски“, „пауни“, или части от тях: „вработен крак“. Изображенията на коне и кучета се срещат рядко. По-нови мотиви са лъвове, двуглави орли. Животинските фигури участвуват и в композиции, които илюстрират някоя народна вяряна или разбиране, първоначалният смисъл, на които отдавна е забравен, но изображението продължава да живее като декоративен елемент. Изображението напр. на дървото на живота — дърво или цвет от двете страни с по една птица — и до днес се везе по ризите на жените в Ихтиманско, Самоковско, Мареко под названието „две пилета къляят една ябълка“. Представители на насекоми в текстилната орнаментика са „мравунки“, „мухички“, „бръмбари“. Мекотелите червеи са изобразени като буква S. Характерна особеност при изображението на човешките фигури е, че целта на изображението не е отделният човек като обект, а сбор от люде: „солдати“ в строй, „черкези“ в редици, жени и мъже на хоро „ръченичка“. Художествено пресътворени са и домашни вещи, земеделски сечива, тъкачни уреди: „грънци“, „огрибки“, „брадви“, „търскоп“, „ораличка“, „ядица“, „въртелка“, „снoвалка“, „журка“. Художествен израз е даден и на абстрактни понятия из народните вяряния. „Змеевите глави“ по ризата на жената от Плевенско са нарисувани като черги кръг с огненочервени точки за очи. Срещат се животински фигури и с фантастични конструкции на тялото, с по 6—7 крака. За орнаменти в по-ново време са използвани и буквите. По коланите напр. в Ловешко тъкачката вътквава с цветни прежди надпис, който съдържа името на майсторката или на притежателката на колана, годината, месеца на изработката или датата на подаряването, ако е предназначен за дар.

В названията на мотивите преговаря цялата вещественна и духовна култура на българите. Изобилствуват имена на уреди, свързани със земеделското и скотовъдно производство, на занаятчийски инструменти, на домашни вещи, на местни домашни и диви животни, на растения. Името на орнамента дава преобладаващият цвят, названието на селото, где то е най-разпространен или създаден, името на автора. Средат се и названия от митичния свят и религиозния живот, схващания за семейни отношения.

Обектите на изображение в текстилната орнаментика по българското облекло са подлагани главно на геометрична стилизация. Един цвят се претворява в съвкупност от ромбове, триъгълници, квадрати, разпада се на множество линии и форми и в резултат приема очертанията на многогълба звезда, многогълник, квадрат. Мравките се образуват в редици от дребни черни чертици, жабите — като ромб, от чийто върхове излизат по две противоположно завити куки. Човешките фигури се редуцират също в геометрични: трупът и главата в правоъгълник или триъгълник, а лицевият одухотворен израз е предаден чрез две точки и черта.

Очертанятия на орнаментите в Марекско, Самоковско се стремят да следват естествената линия на предметите, да избягнат строгата геометрична праволинейност, но все пак не достигат до пълно реалистично изображение.

Линейните нашпъки по българското облекло имат богато съдържание: цветна черта, която усилва съединителните шевове, розети и листа, спирали, концентрични кръгове.

Неопределеността на образите в българската текстилна орнаментика се дължи в повечето случаи на нейното предназначение: да украсява, а не да изобразява. Тая цел на орнаменталното творчество по облеклото е причина то да има чисто декоративен характер. Декоративността се проявява както при претърпяване на отделни обекти, така и при съставяне на украсителните групи. Съобразно площта и формата на дрехата орнаментите се групират в гирлянди и вериги по полите на женските ризи, в отесени редове — край лавения разрез, в триъгълници и правоъгълници — по рамената.

Замъглените по очертания фигури се изясняват чрез многоцветност. В неопределената по контури орнаментална площ чрез багрите се изяснените съставните елементи на орнамента. Особено вещ майстор се проявява българката при цвятване на облеклата. Тя владее мекия прилив на багрите,

свежото пъстроцветие, силата на цветните контрасти. Най-широко приложение по вземата и тъканите е намисил червеният цвят: в Софийско, Врачанско, Плевенско той покрива целите орнаментални площи; дрехите в Хасковско, Първомайско, Харманлийско, Сливенско са наситени с него, а в други области обгаря дребни части от орнаментите и частите на костюма. В Северна България, где то населението не е претърпяло големи размествания, се наблюдават различните тонове на различните цветове в последователен преход по географско разпространение. В посока от запад на изток багрите не само на червения, но и на останалите цветове се засилват и потъмняват. Нежнорозовите, яснозелени и бледосини цветове във Видинско, Кулско, Белоградчишко преминават в ярки във Врачанско, Лоамско, Орховско, Плевенско, а в Ловешко, Никополско, Свищовско — преобладава малиново-червеният тон. В Беленско, Горнооряховско се проявява наклонност към старинния пурпур, а в Разградско, Провадийско шевниците потъмняват напълно. По шевниците в Южна България преобладава пъстрото, весело многоцветие. Някои взема са наситени с един основен цвят. По носията на нестинарките, танцьорките на огъня, в Малко-търновско напр. преобладава огненочервеният цвят: шевниците по полите и пазвите на сукмана са взети с прежда в този цвят, по престилката се открояват огненочервени ивици, по чорапите, по велмото на ръкавите и тъканта на забрадката блестят дребни червени орнаменти. Като че ли огнени пламъци са обхващали костюма — тлесци по чорапите, буйно надигащи се по сукмана и престилката, бавно загасващи по ръкавите и забрадката. На българката са познати и цветните контрасти: оранжевият цвят контрастира с черния по ризите в Русенско; белият с черния — по престилките и ризите в Поморийско, Разградско.

Българските везачки прилагат и многобройни везбени техники. Почти за всеки орнамент е определен бод с оглед да му се предаде релефност, блясък, да се замъглят или изяснят някои очертания. При везбата се използва блясъкът на копринените конции, мекотата на вълнената прежда, гладкостта на памучните нишки, за да се достигне до художествено свършенство на орнамента.

Плътните ивици от разноцветни орнаменти по края на ръкавите и полите на женските ризи в Ямболско, Казанлъшко, Старозагорско, покрайните шевници в Търновско, Габровско, релефните очертания на мотивите по престилките в Силанстренско, Сливенско, Карнобатско, връзаните в тъканта неж-

ни геометрични орнаменти по престилките в Ловешко, Никополско, по бръчиците във Видинско, Врачанско, Плевенско — са създадени след търпеливо и старателно преплитане на нишките на стана. Особено голяма сръчност и творческо въображение се изисква при кръстосването на дъсчиците с цветни нишки, за да се получат веригите от орнаменти по коланите в Ловешко, Преглявско, Никополско.

Иглестените с игла копирени „келета“ по пазвените разрези и ръбове на женските ризи в Копривщица, Панагюрище, по краищата на забрадките, цветните съединителни дантели по престилките и сукманите в Сливенско, Котленско сочат голямото майсторство и тънък художествен усет, както художниците проявяват при творенето на миниатюри. С тънкия конец върху тъвръдата основа от конски косям търпеливата българка е редила бримка след бримка, за да пресътвори в дантелена ивичка цветята, които никнат в нейната градина, песнопойните птички, празничното хоро.

Чрез куките и дебелите разноцветни прежди по чорапите са вплетени в редове около глезените и по горната част мъстровствени орнаменти, които се съгласуват по цвят и очертания с останалите части на костюма. Особено вещи майстори на плетените шарени чорапи са българо-мохамеданките в Родопите, жените по селищата из Рила.

Шевниците, тъканите, плетките, създадени през дългите зимни месеци на светлината на буйно пламналия огън или на треперливата светлина на борината и газничето, или на грейката на топлото пролетно слънце, работени върху груби конопени, ленини, вълнени материи с помощта само на иглата и примитивния стан, показват на какъв високи художествени творби може да бъде майстор българският народ.

В резултат на взаимодействието на традиционните форми с етническите влияния на географските, стопански, икономически, социални фактори на малката територия на страната се наблюдава голямо разнообразие както в мъжкото, така и в женското облекло. Но като се отстраняват особеностите, които нямат принципно значение, мъжките и женски носии, съществуващи и употребявани главно по време на Освобождението, могат да се разпределят по групи според кройките и цвета на отделните дрехи и съставения комплекс от тях.

В цялата страна почти има белези, спомени, остатъци или навици в обличането, които подказ-

ват за широкото разпространение на бяло мъжко облекло в недалечното минало. Но най-живи спомени и следи от него има в западната и средната Северна България. И днес още се виждат шопи на пазара в София с бели беневерци, а в Белоградчишко, Михайловградско, Павликенско, Свищовско се срещат старци, които наживяват последните си дни в старинните си бели облекла. В източните и южни области на страната мъжкото облекло е тъмноцветно и по кройки и форми — различно от бялото.

Според цвета и кройките на мъжките дрехи наредът дори и днес различава „белодрешковци“ и „чернодрешковци“. За тази делителна изобличават и локални названия. Напр шопите от Софийско, чиито дрехи са бели, наричат „гарги“ съседите си във Вакарел, Ихтиманско поради черния цвят на горните им дрехи.

Ризата към белодрешния костюм е от памучно или конопено бяло платно, ушита от два цели плата и два клана от страни, с правоъгълна тясна явичка, с разрез по средата на гърдите, дълъг около 30 см, с праволинейни широки ръкави, с къси поли, прибрани в гащите, или дълги до колената и оставени свободни над бели конопени гащи — през лятото и при работа на полето. Платът взема от преобладаващите във всяка област орнаменти и колорит покриват яката, спускат се по двете страни на пазвеня разрез, завършват края на ръкава и се спускат от рамото по продължение на ръкава. В Белоградчишко, Плевенско летните ризи дори са украсени с везмо на търба: два мотива с квадратни площи в областта на плещите и по един на върха на рамото. Гащите към костюма на белодрешковците, наричани „беневерци“, „бръвенци“, са съставени от два тесни крачола — „ногавици“, съединени в обща част, която се прилязва ниско около тазовите кости. Украса на беневерците в Софийско са линейните нашивки с бели памучни конци около наколениците. Съединителните шевове и цепките по предната горна част на дрехата са подчертани с черни обтоки във Видинско, Кулско, с червени — в Белоградчишко, със сини и червени — във Врачанско, Ботевградско, Ломско. В един и същи селища във Врачанско, Ломско, Оряховско, Белолатинско наред с тесните беневерци се носят и широки, къси до под колената „димии“ като летни дрехи или като принадлежност на възрастни или замжени люде.

В Ловешко, Никополско, Свищовско „димии“ са по-скромни по размери по отношение на ширината и с по-тесни отвори на крачалите. От кола-

ното до глезените кракът се покрива от „дизове“ — правоъгълни късове от бял вълнен плат, съшити с отвесен шев, по горния ръб е линеарни орнаменти от червени, сини или черни обтоки. Старите „бърденци“ в Павликенско, Беленско, с широкото дъно и стеснени крачоли, стигащи едва до над глезените, представляват средна форма между тесните бенаерци и широките димии.

Върху горната част на тялото мъжете в северо-западна България обличат бели дрехи със срещаци се предници, слабо клинати от кръста надолу, къси до под кръста или дълги до колената. Сперед наличността или липсата на ръкави носят разни названия: „дорамче“, „глухче“ — дреха без ръкави, „долактанка“ — с къси до лактите ръкави, дреха „ръкавица“ — с дълги ръкави. Черни, сини или червени обтоки по краищата рамкират дрехата, подчертават върховете на клиновете в кръста на гърба, рисуват по предниците в областта на гърдите трапецовидни фигури, като обикновено тази на лявата предница е с по-обширна площ. Запълнена с линеарни орнаменти или само с подчертан отвесен разрез за джоб.

Дългото до колената бяло „дорамче“ със загръщащи се предници, с еднореди черни гайтанени обтоки по краищата, препасано с червен пояс, придава стройност на мъжките фигури в Димитровско, Трънско, Брезнишко.

Горните дрехи в естествения дъят на вълната в Самоковско, Марекско, Кюстендилско, синьото менте в Софийско, са пример за постепенното потъмняване на бялото мъжко облекло. Гъста мрежа от бели линеарни орнаменти покрива гърдите, разпръсква се по рамената и края на ръкавите по ментето от Софийско. Светлосини и червени обтоки покриват шевовите и се вият в розети и спирални по „абичките“ в Самоковско, Марекско.

Вмного краища на средна Северна България мъжкото облекло е потъмняло, без да променя старинните си форми. Черните „димии“ в Никополско, Ловешко, „бърденците“ в Горнооряховско, Беленско запазват основните кройки на белите, дори развият и обогатяват наследената украса. В Козичино, Поморийско, старо войнишко планинско село, с конзервативни навици на населението, и до днес са в употреба тесни гащи, клинати аби и долактанки, които със своите основни кройки и украса приличат на старите местни бели дрехи.

В източните и южни предели на страната широка и повсеместна употреба отдавна е добило тъмното

мъжко облекло от плат в естествения дъят на вълната, както е в Сливенско, Старозагорско, Карнобатско, Силистренско, или черен — както в Чирпанско, Хасковско, Провадийско, Варненско. Характерни особености на гащите от югоизточното българско мъжко облекло са: широка горна част на гащите и постепенно стесняващи се до глезена крачоли, еднореди или многореди, черни или сини гайтанени обтоки по шевовите и спирално навити около джобните разрези и края на крачолиите. Горните дрехи са къси до кръста с праволинейни кройки, с покриващи се предници, без ръкави или дълги ръкави, ушити от плата на потурите или от цветен плат, подобен на този, от който жените в селището шият роклите и санде си, както в Сливенско, Хасковско, Чирпанско, Силистренско. По безръкавия елск е съсредоточена украсата: линеарни орнаменти от черни гайтани, често напълно покриват предниците и гърба.

В селищата из Пиринския край са били употребявани гащи от черен вълнен плат, широки в горната си част, със средно широки крачоли, които неочаквано завършват над глезените, а кракът от коляното надолу се покрива с „тозлук“, подобен на дизовете. През лятото пък върху платнените гащи се вият широките дълги дола на бялата риза.

Във всички краища на страната мъжете увиват около кръста си пояс. В северозападна България опасват пояс, наричан „попредзи“ — от твърда тъкан на разноцветни, предимно червени черти, широк до 20 см; в Софийско — тъмносини с бели успоредни или прегичащи се черти; във Станинско, Провадийско — черен или вишнев, по предния край със светлосветни черти. Най-широко разпространен е червеният пояс, широк до 50 см, плагаи около кръста или широко от под гърдите до седалището, както в Старозагорско и Ямболско. Поясите с богато орнаментирани краища в Ловешко, Силистренско съперничат по украса на женските престилки в същите места.

Пъстро плетени чорапи или бели навои, особено дебело обгръщащи краката в Тракия, притеснати с кожени ремъци или черни козиняви върви, цървули, „опинци“ от говежда или свинска кожа, с гъп връх в Северна България и с остър — в Южна България, са всекидневно народно предпазно средство за краката. В разни времена са обущани за премяна обуща и ботуши според съвременното местно производство.

Гъбавиден, цилиндричен или конусовиден калпак от агнешка кожа допълня мъжкия костюм.

През зимата и дори през лятото шопите не свалят

кожуха от овча кожа, дълъг до колената или къс до под кръста. В Плевенско, Сяночовско, Видинско различните кожухи са украсени с апликирани разноцветни изрезки от кожа, с линейрни разноцветни нашивки.

При пътуване или работа на открито мъжете се покриват с „опанджак“, „кабаница“, „ямурук“, „дъждовник“ — дреха, дълга до глезените, обилно широка, с качулка, с ръкави или без ръкави, наметната на рамената, от вълнен дебел плат в естествения цвят на вълната или на светли и тъмни ивици, както е в Софийско. „Габина“, „шуба“ — дълга дреха от вълнен плат, подплатена с кожа, е горна дреха в студените области. Белият „квашник“ от бял буклиран плат, дълъг до колената, със срещашци се предници, без ръкави, но с отвори за ръкавите, се носи наметнат от мъжете през студените дни из Хасковско, Първомайско, Чирпанско.

Женската носия в Северна България се характеризира с простота и архаичност на основните форми. Върху бялата дълга риза жените опасват в кръста две престилки — по една отпред и отзад, които покриват долната част на тялото. В Добруджа поради изключително преселническият характер на населението, което е идвало от Тракия и Балкана и се е връзвало в равнината, двупрестилчената носия най-продължително живее в старобългарските села из Силистренско: Попина, Сребърна, Гарван, Ветрен. Ризата към двупрестилчената носия, наричана „бърчанка“, се характеризира с обилни набори около яката, разпръснати по предницата и гърба, по рамото и края на ръкавите. В едни и същи селища се обличат два вида „бърчанки“: със среден и страничен пазвен разрез. Обилните набори по женските ризи от западните области постепенно намаляват към изток и в Преславско, Провадийско двете престилки се комплектуват с риза с праволинейни кройки без набори. „Бърчанката“ е една от българските женски дрехи, най-обилно и изкусно украсена с вземо. По горната част на ризата, която е на показ, са разпределени равномерно орнаменти, без да бъде отегчавано претрупаната: вземо покрива якичката, по пазвите се спускат редици от мотиви или ги покриват пълни везани площи, бялото поле в областта на плещите се прорязва от водораяни или отвесни низове от ситни мотиви, върховете на рамената са запълнени с правоъгълни или триъгълни везани площи, от долните върхове на които се спускат редове от мотиви или пълтна ивица. Поли-те завършват с венец от растителните мотиви (Ку-

ско, Видинско, Плевенско), с редове от животински фигури (Русенско, Никополско, Разградско) или човешки фигури в хоро (Русенско). Тъмноцветно вземо покрива отгърдето, края на ръкавите и полите, а съединителният отвесен шев е превърнат в дантела по ризите от Преславско, Провадийско.

Разновидни по плоскост и колорит са задните престилки. Най-гъвичен и примитивен вид има задната престилка в Ново село, Видинско, и делничните завески в Кулско, Белоградчишко — правоъгълни плат. Задните престилки са вълнени, дуплати, с водораян шев, с дължина от кръста до над колената — както в Плевенско, или до глезените — както в Русенско, набрани в горния край и превърнати в кръста. „Бръчничкът“, „вълненикът“, „тъмменикът“, „коношникът“ — в областите на запад от река Янтра, са обикновено с поле в светли багри: червено, огненочервено, синьо, вишияно, по което са втъкани ситни геометрични орнаменти, разположени в отвесни редове, както е във Врачанско, Ловешко, Плевенско, или гъки подредени по цвят в ромбове — Видинско, начупена черта — Троянско, отвесни редове — Ботевградско, във водораяни къси редове — Кулско. В Кулско, Видинско, Белоградчишко платът е вевровидно надиплен, във Врачанско, Белослатинско, Плевенско — набран на ярък. В Ловешко, Свищовско наред с червените тъмненици жените опасват едро надиплените и сини пещемали с ивица от червени и бели геометрични орнаменти по полите. „Кръшката“ в Русенско е черна, ситно набрана в горния край, с ивица оранжево вземо по полите. Синята и черна площ на пещемалите в Болненско и Разградско са пришарени само с бели или червени черти по двата водораяни края, а в Силистренско по отвесните краища се спуска пълтна ивица от разноцветни геометрични орнаменти. Едро надиплените „завеска“ и „окреп“ в Новопазарско, Шуменско, Преславско са поели украсата на местния сукман: апликирани разноцветни парчета по полите и дори опашките на сукмана, които се спускат от върховете на правоъгълното парче, пришито в кръста.

Предните престилки се съгласуват по размери и колорит със задните и им съперничат по изобилието от украса. Червената престилка със закръглени очертания се съгласува с черната набрана кръшката в Русенско; бялата престилка върху малката черна, внесежест в тъмния капански костюм в Разградско; дава отвесни орнаментирани края на престилката се сливат в обща украсителна площ с орнаментирани ивици по пещемала, спускат

ге по бедрата и придават стройност на фигурата на жените в Сиднистренско. С особено старание и съвместност са запълнени с килимни орнаменти престилките в Ловешко.

По селищата из Стара планина, Средногорието, средните Родопи, Странджа, Старозагорско, Пловдивско жените върху ризите обличат „сукман“ — затворена отпред дреха — от вълнен плат, обикновено черен или тъмносин, дълъг до под колената, с изрязана пазва, без ръкави, с къси или дълги ръкави. По селищата из Средна и Източна Стара планина, Средногорието, Тракия се употребява безръкавен сукман, съшит от плат, прегънат в рамото на две, с дължина до глезените и разширен отстрани с по два клина, с прикачена на рамената по една „опашка“, „пералка“ — двойна ивица плат, дълга до полите на дрехата, която трябва да се смята остатък от ръкав към старата дреха. При премяна опашките се веят отзад, но при работа се завързват или запъхват в пояса. Украсата на този вид сукмани са апликираните по полите разноцветни парчета платове, ниски 2—3 см, както в Търновско, Казанлъжско, или високи до 50—60 см, както в Старозагорско, Средецко, съединени помежду си с нежни бримчени жълти дантели, както в Карнобатско. В Казанлъжско, Ямболско, Средецко сукманите с апликация — „белокосици“, са предназначени за млади жени, а по-възрастните обличат сукмани по полите с везмо.

В Малкотърновско жените през зимата обличат три сукмана с последователни дължини, по полите с огненочервено везмо, а през лятото — бели памучни дрехи с кройка, подобна на сукманите, с черно везмо, като обикновено полите на втория сукман повдигат нагоре и запъхват в кръста. Пролетното облекло пък се комбинира от бял и черен вълнен сукман.

Старият тесен сукман по селищата из Стара планина и Средна гора е разширен днес с няколко клина, а украсата му заменена с гайтанени обтоки или линейно везмо.

Отличителна особеност на сукмана в западна и средна Северна България са въжкнатите в областта на кръста клинове, чийто върхове са силно подчертани с ивици везмо или неколкореди яркоцветни гайтанени обтоки.

В селищата из Източна Стара планина и из Добруджа жените носят сукман, съставен от къс до под гърдите елек, и към него прикачена набрана пола, с бяло релефно памучно везмо по съединителните шевове и полите.

В селищата около Рила, из средните Родопи сукманът пази още ръкавите: къси до лактите или дълги днес в средните Родопи. Многоцветни гайтанени обтоки подчертават извивката на пазената изрезка, края на полите на дрехата, а по ръкавите са апликирани червени ивици сукно с линейни орнаменти. „Вълненикът“ в Родопите днес блести от сървени нашпвки, заменили старите гайтани.

Сукманът в Софийско няма подобен по украса в цялата страна с белите линейни нашпвки по шепявете и клиновете, по пазвата и около джобовете. Уединено е и старото „сукно“ из Граховско с пъстроцветните нашпвки по полите и отвесните шевове. Старинната лятна носия в Трънско с белия „манюфил“, с надигащи се по предните му поли стръкове червен карамфил, с пълтно везаните ръкави на ризата е една от носите, които дават ясна представа за художествените постижения на българите при създаването на облеклото. Възхищението на народа от това облекло дори е намерило отражение в народните песни, като се придава на дрехите прелестта на цветята:

от ружа кошуля,
от бял мак манюфил,
от латин шамия!

Всички видове сукмани се комбинират с риза от бяло платно, съшита от плат с двойна дължина от рамото до глезените, прегънат на две, и разширена отстрани с по два клина, с прави, широки, дълги до китката ръкави. Пълтно везмо покрива предната част на ръкава или се спуска шевична ивица от рамото до долния край, или само венец от мотиви обточва долния край на ръкава и полите.

Тъмните плоскости на сукманите се осветяват от пъстроцветни престилки. Обилното везмо по предниците на сукманите от Софийско, Димитровско, Трънско прави излишна престилката. В Софийско само лазарките при пролетните лазарски танци запазват бяла престилка.

В южните предели на източна Тракия, по селищата из Пирин, по долината на Струма жените носят „сая“ — дълга дреха, с дълги или къси ръкави, с разрез по средата на цялата предница. В източните области — Хасковско, Харманлийско, Първомайско, в Петричко, Санданско, саята е приготвена от плат обикновено с червено поле, прорязано от разноцветни ивици, дълга до под колената, с дълги ръкави в Тракия и къси до лактите из Пирин. Отличителен белег на „кафтана“ в Чирпанско е дълбоко изрязаната пазва и ятвър-

дените ръбове на полите, които държат дрехата винаги разперена. Саята в Кюстендилско, Радомирско прилича по външен вид на сукманите в Марекско, Самоковско с разноцветните гайтанени обтоки по пазвите, края на ръкавите и сърменото взема по върховете на рамената. През лятото жените обичат в източните области светлоцветни сай, в Кюстендилско — бели, жълти, зелени, а в Санданско, Петричко — бели или сини. Саята в Неврокопско, Разложко е къса до над колената, с къси до лактите ръкави или без ръкави, слабо клинати на запад от Места и с прави очертания в източните от реката селища, от вълнен чер плат през зимата, бял или син памучен плат — през лятото.

Към сайте в източна Тракия принадлежи риза с праволинейни кройки от било или раняно в жълти и червени ивици платно. Пъстрите тъкани в тия области правят излизно вземато по тях. Малките мотиви взема по ръкавите и полите бледнеят пред ярките обтоки на саята. Ярко едро релефно взема краси края на ръкавите и полите на ризата в Петричко, Санданско, Неврокопско.

Към червените сай в източна Тракия се запазват тесни правоъгълни червени престилки с водоравни свстни ивици или широки — с пресичащи се зелени, сини, черни черти. Черната кюстендилска сая се огрява от отеночервената престилка със сърмени нишки. На белите дрехи в Пиринските селища подхожда тъмночервената престилка с въткани разноцветни геометрични орнаменти.

Всички видове женски костюми се допълват с дълги или къси склочени с паяти колани, едноцветни или орнаментирани, с тесни или широки

пояси, с кърпи в пояса, с многобройни металчески, манистени накити. Пъстроцветни чорапи, калци, бели вълнени калдуци, подобни на ботушки, дъвчули или обуца, дори ботуши, според местното привядство и времения мода се употребяват. Моши и жени се кичат и забраждат според местния нави.

През зимата женското облекло се поглъща в Северозападна България с бели клинати дрехи, по чийто гръб са като връзани цветни линейни и апликирани орнаменти. С примитивна кройка се отличава „кичата“ в Провадийско, Поморийско, „Гуляята“ — в Хасковско, от буклиран или реснен плат, съшити от прави цели платове. Везани късчета, клинати аби, къси контошчета, боцджурци с маниста, дълги кожуси в разните краища, през разни времена, са употребявани за горни дрехи.

Съвременните женски рокли и мъжки елени в Сливенско, Сталинско, Добруджа, сайте в Първомайско, Чирпанско, заменили отдавна черните тъмни дрехи, приготвени от пастри домашни тъкани, годени за съвременната трудова дейност на местното население, напълно задоволяват изискванията за хубава и удобно облекло и продължават да се развиват. Тези съвременни дрехи излъчват жизненост, свежест, блестят от светли багри. Наличието днес на стотици тъкани образци за тях само в едно село показват привързаността на населението към тях. Безбройните съвременни тъкани за дрехи, наличните на нови шевици, на нови форми на облеклото показват още какви мощни творчески сили се талят у народа, които буйно се развиват в прекрасни образци на народното изкуство и народната материална култура.

МАРИЯ ВЕЛЕВА

urednik в Етнографския музей, София

ОБЯСНИТЕЛНИ БЕЛЕЖКИ

Появата на приложените рисунки на българските народни носии е предназначена да задоволи предимно изискванията на самодейните художествени колективи, особено изпълнителите на народни танци и хора. С оглед на целта всред многобройните и наситени с високи художествени качества български народни носии са избрани най-представителните и характерните за разните области. Показани са и характерни облекла през по-ярко определените от исторически събития и икономически условия епохи в живота на българите. Чрез нарикуваните костюми са подчертани белези по тях за различията по възраст, семейно положение, професия, социално положение на людете, които ги носят, белези, които могат да се използват от самодейните художествени колективи при

представяне сцени из живота на българите и които ще подпомогнат да се изясни съдържанието на представеното. С оглед на целта са представени предимно празнични костюми, с които народът изпълнява своите игри. Посочени са и характерни форми на облеклото при труд: розбер, жетва.

От разнообразните шевици, тъкани, плетки, които украсяват българското облекло, са представени само образци от най-характерните за всяка област, които досега не са отпечатвани.

В продължение на векове българите в разните краища на страната са създавали многобройни и разнообразни костюми, непредставени тук, но които също могат да се използват за образци и които самодейните сами могат да наблюдават и откриват при своя допир с народа.

М. В.

БОЛГАРСКИЕ НАЦИОНАЛЬНЫЕ КОСТЮМЫ

Болгарский национальный костюм представляет собой одну из самых значительных по своему содержанию принадлежностей болгарской материальной культуры, дающей верное вещественное отражение многогранной жизни народа. Почти единственный объект массового культурного творчества в прошлом и в особенности в течение пятисотлетнего турецкого ига, национальный костюм является одним из самых ярких памятников болгарской культуры.

Основные черты болгарской национальной одежды носят на себе следы славянского происхождения. Здесь сказались влияние одежды народов, с которыми болгары имели соприкосновение, и в особенности влияние средиземноморской культуры. Но заимствуя мотивы своей одежды у чужих народов и сословий в разные эпохи, болгары разрабатывали их совершенно самостоятельно и своеобразно, приспособляя эти заимствования к свойственной болгарскому народу трудовой деятельности, географической обстановке, хозяйственному производству, экономическому состоянию и социальному устройству.

С наступлением значительных перемен в общественной и экономической жизни болгар после Освобождения от пятисотлетнего рабства, под влиянием глубоких изменений в народном быту и в связи с индустриализацией производства, — много старинных костюмов исчезло совсем, некоторые подверглись изменениям или же уступили место новым, более сообразным с понятиями, нуждами, трудовой деятельностью и эстетическими потребностями новых людей.

Костюм, получивший свое оформление в силу реальных географических и экономических условий, насыщенный этническими признаками, становится конкретным выражением уровня производительных сил и характера производственных отношений. В прошлом, почти до самого Освобождения, когда, при простоте средств производства, при однообразном скотоводо-земледельческом производстве, жизнь болгарина протекала в узком замкнутом кругу родового и сельского обществения, где люди различались друг от друга преимущественно по полу, возрасту и семейному положению, — и одежда имела все характерные черты этих

различий. В XIX веке, в эпоху болгарского Возрождения, с увеличением денежно-товарного оборота в жизни болгар, когда особенно ярко обособляются классы богатей („чорбаджии“), зажиточных ремесленников и торговцев и бедных, бесправных крестьян, — обособляется, в три вида, и мужская одежда, отличительные черты которой имеют целью показать классовую принадлежность человека, который ее носит.

Яркие отличия представляет костюм в зависимости от пола: обмотки на каждой ноге у мужчин и общая повязка на нижней части тела у женщин. Различия в украшениях определяются главным образом возрастом. Характерные признаки семейного положения женщины сосредоточиваются в причёске и головном уборе: девичья голова открыта, а голова молодой женщины повязана косынкой. С помощью различных приспособлений женская головная повязка принимает причудливые формы оросла, шлема, рогов, конуса, цилиндра. Становясь матерью, женщина прощается с некоторыми аксессуарами одежды, позволенным лишь молодежи. Одежда дает указание о местожительстве, о культурной принадлежности.

Национальный костюм является верным выразителем эстетических потребностей и творческих возможностей народа. Особенное дарование и склонность к художественному творчеству проявила болгарка в своих вышивках, в плетеньи и вязаньи.

В результате взаимодействия традиционных форм, с одной стороны, и элементов, созданных под влиянием чужой одежды, а также географических, экономических и социальных факторов, с другой, — на сравнительно небольшой территории Болгарии можно видеть самые разнообразные национальные костюмы. Если не считать особенностей, не имеющих принципиального значения, мужской костюм подразделяется, по преобладающему цвету и основной кройке штанов и верхней платья, на „белый“ и „черный“ („белодрешники“ и „чернодрешники“), а женский, в зависимости от формы платья, одеваемого поверх рубахи, — на „двойной передник“, „сукман“ и „саю“. Характерные особенности белого мужского костюма следующие: белый цвет материи, узкие штанины, клинообраз-

ный покрой куртки. Шаровары „чернодрешников“ изготавливаются из шерстяной материи естественного цвета шерсти или черного или синего, с широким дном и постепенно суживающимися штанинами; верхняя куртка короткая до пояса, прямой кройки. — При „двухпередничном“ женском костюме поверх рубахи пристегиваются два передника — один спереди, другой сзади. „Сукман“ — длинная одежда, спускающаяся ниже колен, с рукавами или без рукавов, спереди закрытая. „Сая“ — одежда, открытая спереди, длинная, с длинными или короткими рукавами, или без рукавов. С „саяй“ и „сукманом“ носятся также и передники (только спереди).

Мужской костюм дополняется всякого рода поясами и широкими ремнями, шапками, лаптями и пр., а женский — платками, поясами и разными украшениями.

Появившиеся в последнее время новые костюмы и корсажи в свежих, веселых тонах, наличие множества образцов тканых материй показывают, какие могучие творческие силы таятся в нашем народе и как бурно эти силы выливаются в прекрасные образцы народного искусства и народной материальной культуры.

МАРИЯ ВЕЛЕВА

заведующая отделом этнографического музея в Софии

COSTUMES NATIONAUX BULGARES

Les costumes nationaux bulgares représentent une branche importante de la culture matérielle bulgare et sont une expression essentielle et vraie des différents aspects de la vie du peuple. Ils sont un monument culturel bulgare des plus représentatifs, presque le seul monument du génie créateur des masses dans le passé et surtout pendant le joug turc cinq fois centenaire.

Par ses traits caractéristiques le costume national bulgare est d'origine slave. L'influence des peuples, avec lesquels les bulgares ont été en contact, de même que celle de la culture méditerranéenne, s'y font particulièrement sentir. Mais tout en empruntant aux peuples étrangers, pendant les différentes époques, les motifs de leurs vêtements, les bulgares traitaient ces motifs d'une façon tout-à-fait indépendante et originale, en les adaptant aux conditions de travail, au milieu géographique, à la production économique et à l'ordre social, qui leur étaient propres.

Par suite des changements considérables, survenus dans les domaines sociale et économique de la vie du peuple bulgare après la Libération; par suite aussi des transformations profondes dans sa manière de vivre — résultat de l'industrialisation de la production, — nombre des anciens costumes nationaux ont disparu, certains d'entre eux ont subi des modifications et quelques autres ont été remplacés par de nouveaux costumes, plus appropriés aux conceptions, aux besoins, à l'activité et aux exigences esthétiques de la nouvelle génération.

Les costumes, créés par les conditions réelles géographiques et économiques et imprégnés des marques ethniques, deviennent une expression matérielle du niveau des forces productrices et du caractère des rapports de production. Dans le passé, à peu-près jusqu'à l'époque d'avant la Libération, lorsque, grâce aux moyens de production primitifs et à la monotonie de la structure économique se caractérisant par la production agricole et par élevage de bétail, la vie des Bulgares se bornait par le cercle étroit de la communauté patriarcale et rustique, où l'on ne se distinguait que par le sexe, par l'âge, par l'état de famille, — le costume, lui aussi, portait toutes les marques caractéristiques de ces distinctions. Au XIXe siècle, pendant la Renaissance bulgare, lorsque, par suite de l'accroissement de la circulation monétaire

et commerciale, commencent à se former d'une manière évidente la classe des riches et puissants notables („tchorbadji“), celle des artisans et marchands aisés et celle des paysans pauvres et opprimés, on voit aussi se dessiner trois sortes de costumes d'homme, dont les traits ont pour but de manifester l'appartenance sociale de celui qui les porte.

Les différences dans le costume des deux sexes sont bien évidentes; les hommes ont des espèces d'enveloppes sur les jambes, tandis qu'une sorte de jupon protège la partie inférieure du corps féminin. Les variétés d'ornements sont généralement déterminées par les différences d'âge. Les signes caractéristiques de l'état de famille d'une femme sont concentrés dans sa coiffure et dans sa coiffe: la tête de la jeune fille est nue, tandis que celle de la jeune-mariée est couverte. A l'aide des accessoires spéciaux la coiffe de la jeune-mariée prend une forme d'auréole, de casque, de cornes, de cône ou de cylindre. La femme devenue mère est privée de quelques attributs de ses vêtements, qui ne sont réservés qu'à la jeune épouse. Certains détails dans les costumes annoncent le lieu d'origine et la religion de leur propriétaire.

Les costumes nationaux sont une vraie expression des exigences esthétiques du peuple et de son génie créateur. La femme bulgare a montré une habileté et un talent particulier dans le domaine de l'art appliqué: dans la broderie, le tissage et dans le tressage.

En résultat de l'influence réciproque des formes traditionnelles et des éléments créés sous l'ascendant des costumes étrangers, de même que par suite des facteurs géographiques, économiques et sociaux, on voit en Bulgarie, sur un territoire relativement réduit, une grande variété de costumes. Abstraction faite de quelques particularités sans importance primordiale, les costumes des hommes se divisent, par la couleur dominante et la coupe des chausses et des habits, à „bélodrechkovtsy“ (hommes qui portent des costumes blancs) et „tchernodrechkovtsy“ (hommes qui portent des costumes noirs), tandis que les costumes de femmes, d'après la forme du vêtement mis au-dessus de la chemise, se divisent à: „vêtement à double tablier“, „soukman“ (jupon spécial) et „saya“.

Les traits caractéristiques du costume blanc des hommes sont: la couleur blanche de l'étoffe, les

chausses étroites et les habits à chanteaux. La culotte de „tchernodrechkovtsy“ est de laine; elle a la couleur naturelle de la laine, noire ou bleue, le fond large et le pantalon qui se rétrécit successivement; l'habit est court, atteignant la taille, de coupe droite.

Le vêtement féminin à double tablier, qui se met au dessus de la chemise, est composé de deux tabliers, l'un en avant et l'autre en arrière. Le „soukman“ est un jupon long, avec ou sans manches, fermé au-devant. La „saya“ est ouverte au-devant, longue, avec des manches longues ou courtes, ou sans manches. Le „soukman“ et la „saya“ comportent aussi des tabliers du devant.

De différentes ceintures, ceinturons, chapeaux à fourrures, mocassins complètent le costume des hommes, tandis que des mouchoirs, des parures et des ceintures embellissent celui des femmes.

Les robes et les corsages nouvellement créés, de couleurs vives et gaies, les centaines espèces de tissus sont une preuve éloquente des puissantes forces créatrices qui se cachent dans notre peuple et qui s'épanchent en modèles splendides de l'art et de la culture matérielle nationale.

MARIA VELEVA,

conservateur du Musée Ethnographique à Sofia

BULGARIAN NATIONAL COSTUME

The native dress of Bulgaria is one of the most significant and important expressions of the culture of that country and reflects the many-faceted life of the Bulgarian people. Virtually the only outlet for popular creative expression in the past (particularly during the five-hundred-year period of Turkish domination), national dress is indeed one of the most characteristic documents of Bulgarian culture.

In its essential features, Bulgar native dress shows its Slav origins but traces are apparent, too, of the influence of the Mediterranean and other peoples with whom the Bulgars had contact. Yet, in borrowing the motifs of their costume from these foreign sources, the Bulgars have adapted them to their purposes in an altogether independent and original manner.

With the great changes that took place in the social and economic life of the Bulgars after the liberation of their country from the Turkish yoke, and under the influence of far-reaching modifications in the national structure following the industrialization of the country's economy, many of the traditional costumes have completely vanished, while some have undergone changes or have been superseded by others more in keeping with the concepts, needs and the aesthetic demands of the people. Thus national dress, the product of geographic, economic and ethnographic factors, has become the concrete expression of the people's creative powers and of the character of their industrial relations.

Up to the time of the Liberation, because of the relatively primitive methods of production and the simple agricultural economy of the country, a Bulgar lived out his life within the narrow circle of his family and his native community, where people were distinguished from one another chiefly by sex, age and domestic status which simple distinctions were also reflected in their dress. In the nineteenth century, however, during the era of Bulgarian renaissance, there arose three sharply defined social groups: the very wealthy landed and industrial magnates (the so-called "chorbadzhis"); the well-to-do craftsmen and merchants and the indigent disenfranchised peasantry, whose social and economic status was then reflected in the national dress of the wearer.

Strongly-marked differences appear in the dress of the two sexes; a kind of puttees is worn by the men

and petticoats by the women. The type of ornaments worn is generally determined by the age of the wearer; a woman's family status is characterized by her head-dress; for instance, the maiden's head is uncovered while the young matron wears a kerchief. In addition, a person's dress may show the part of the country from which he comes, or his occupation.

The wide variety of national costumes to be found on the comparatively small territory of Bulgaria are a true gauge of the aesthetic standards and creative powers of the people, while the talents and artistic inventiveness of Bulgar women are eloquently manifested in their embroideries, their weaving and their lacemaking.

Superficial differences apart, the Bulgar men's dress may be divided into two basic types, distinguished by the colour and cut of the garment: the white ("belcdreshnik") and the black ("cherncdreshnik") while the women's costume — may be classified, according to the cut of the outer garment — into three types: the "double-apron", the "sukman" and the "saya".

Typical of the men's white costume are tight-fitting trousers and a jacket of angular cut; the "cherncdreshniks" wear pantaloon-like trousers of natural-colored, black or dark-blue wool, loose in the seat and close-fitting in the thighs and calves; the jacket, which reaches to the waist, is cut on straight lines.

The "double-apron" dress of the women consists of two aprons worn over a smock — one fastened in front and one behind. The "sukman" is a long garment extending to below the knees, with or without sleeves, and fastened in front; the "saya" is open in front and may be sleeveless or have long or short sleeves. An apron may also be tied over the front of both the "sukman" and the "saya".

Belts, straps, caps and boots complete the male costume, while the accessories of woman's dress are kerchiefs, sashes and ornaments.

Many new costumes in fresh and lovely colours but closely following the national tradition, as well as the number and variety of modern textiles are proof that the great creative instincts of the Bulgarian people are still alive and eminently productive.

MARIA VELEVA,
Curator at the Ethnographical Museum, Sofia

СЪДЪРЖАНИЕ

Предговор

I. КОСТЮМИ

1. Женска носия от Ново село, Видинско
2. Девойка в лятна носия от Кулско
3. Девойка в зимна носия от Белоградчишко
4. Мъжка носия из Видинско
5. Мъжка носия из Врачанско
6. Мъжка носия из Ботевградско
7. Мама от Плевенско
8. Млада невеста от Плевенско
9. Момък в лятна носия от Плевенско
10. Женска носия из Ловешко
11. Мъжка носия из Никополско
12. Мама от Севлиевско
13. Мъжка носия из Беленско
14. Женска носия из Русенско
15. Старинна носия на млада невеста от Силистренско
16. Мама от Разградско
17. Женска носия из Провадийско
18. Старинна женска носия из Преславско
19. Девойка в лазарска премяна от Поморийско
20. Млада невеста от Поморийско
21. Невеста от Карнобатско
22. Носия на възрастна жена от Карнобатско
23. Мъжка носия из Карнобатско
24. Мама от Тополовградско
25. Жена в пролетно облекло от Малкотърновско
26. Старинна женска носия из Търновско
27. Старинна женска носия из Габрявско
28. Старинна женска зимна носия из Димитровско
29. Старинна женска лятна носия из Трънско
30. Грънчар от Трънско
31. Девойка в лазарска премяна от Софийско
32. Невеста от Софийско
33. Момък от Софийско
34. Невеста от Самоковско
35. Мъжка носия из Самоковско
36. Мама в лятна носия от Кюстендилско
37. Лятна женска носия из Неврокопско
38. Лятна мъжка носия из Неврокопско
39. Женска носия из Харманлийско
40. Девойка от Чирпанско
41. Мъжка носия из Хасковско
42. Женска носия през XIX век от Котел
43. Носия на занаятчия от Котел
44. Женска носия от Копривщица
45. Женска градска носия от Панагюрище
46. Розоберачка от Карловско
47. Женска носия из Старозагорско
48. Женска носия из Средецко
49. Съвременна женска носия из Средните Родопи
50. Носия на българо-мохамеданка от Средните Родопи
51. Овчар от Средните Родопи
52. Нова женска носия из Ихтиманско
53. Момък от Ихтиманско
54. Женска носия из Станинско
55. Невеста от Свиленградско
56. Съвременна женска носия из Разложко
57. Съвременна женска носия из Добруджа
58. Съвременна женска носия из Силистренско
59. Женска носия из Сливенско
60. Носия на млад мъж от Сливенско

II. ШЕВИЦИ

1. Шевича от ръкав на женска риза из Софийско
2. Шевича от пола на женска риза из Трънско
3. Шевича от ръкав на женска риза из Димитровско
4. Шевича от ръкав на женска риза из Трънско
5. Шевича от ръкав на женска риза из Ихтиманско
6. Шевича от пола на женска риза из Ихтиманско
7. Шевича от ръкав на женска риза из Ихтиманско
8. Шевича от ръкав на женска риза из Маренско
9. Шевича от пола на женска риза из Ихтиманско
10. Шевича от пола на женска риза из Самоковско
11. Шевича от пола на женска риза из Ихтиманско
12. Шевича от ръкав на женска риза из Плевенско
13. Шевича от пазва на женска риза из Плевенско

14. Шивица от пазва на женска риза из Плевенско
15. Шивица от пола на женска риза из Плевенско
16. Шивица от пазва на женска риза из Плевенско
17. Шивица от ръкав на женска риза из Севлиево
18. Шивица от ръкав на мъжка риза из Плевенско
19. Шивица от ръкав на мъжка риза из Никополско
20. Шивица от женска забрадка из Габровско
21. Тъкалница от женска забрадка из Търново
22. Кене (дантелка) от женска риза из Коприящица
23. Кене (дантелка) от женска риза из Коприящица
24. Кене (дантелка) от женска риза из Коприящица
25. Шивица от ръкав на женска риза из Търново
26. Шивица от ръкав на женска риза из Поповско
27. Шивица от ръкав на женска риза из Разградско
28. Шивица от женска забрадка из Прованско
29. Шивица от женска забрадка из Поморие
30. Шивица от ръкав на мъжка риза из Сливенско
31. Съвременна шивица от пазва на мъжка риза из Сливенско
32. Част от престилка из Севлиево
33. Част от престилка из Ловешко
34. Женски чорап из Самоковско
35. Мъжки чорап из Велинградско

РИСУНКИ НА КОСТЮМИТЕ ОТ НЕВА ТУЗСУЗОВА

№ 1, 3, 5, 7, 8, 9, 12, 15, 18, 21, 24, 26, 27, 29, 31, 32, 33, 37, 38, 42, 43, 44, 48, 49, 51, 52, 53, 54, 58, 60.

РИСУНКИ НА КОСТЮМИТЕ ОТ ВЕНЕРА НАСЛЕДНИКОВА

№ 2, 4, 6, 10, 11, 13, 14, 16, 17, 19, 20, 22, 23, 25, 28, 30, 34, 35, 36, 39, 40, 41, 45, 46, 47, 50, 55, 56, 57, 58.

СОДЕРЖАНИЕ

Предисловие

I. КОСТЮМЫ

1. Женский костюм села Новосело, Видинского уезда
2. Девушка в летней одежде Кулского уезда
3. Девушка в зимней одежде Белоградчицкого уезда
4. Мужской костюм Видинского уезда
5. Мужской костюм Врачанского уезда
6. Мужской костюм Ботевградского уезда
7. Девушка Плевенского уезда
8. Молодица Плевенского уезда
9. Молодой крестьянин в летнем костюме Плевенского уезда
10. Женская одежда Ловчанского уезда
11. Мужской костюм Никопольского уезда
12. Девушка Септеевского уезда
13. Мужской костюм Беленского уезда
14. Женская одежда Русенского уезда
15. Старинное платье молодницы Силистренского уезда
16. Девушка Разградского уезда
17. Женская одежда Провадийского уезда
18. Старинное женское платье Преславского уезда
19. Девушка в „лазарском“ наряде Поморийского уезда
20. Молодица Поморийского уезда
21. Молодица Карнобатского уезда
22. Одежда пожилой женщины Карнобатского уезда
23. Мужской костюм Карнобатского уезда
24. Девушка Тополовградского уезда
25. Женщина в весеннем платье Малотырновского уезда
26. Старинная женская одежда Тырновского уезда
27. Старинная женская одежда Габровского уезда
28. Старинная женская зимняя одежда Димитровского уезда
29. Старинная женская летняя одежда Транского уезда
30. Гончарь Транского уезда
31. Девушка в „лазарском“ наряде Софийского уезда
32. Молодица Софийского уезда
33. Молодой крестьянин Софийского уезда
34. Молодица Самоковского уезда
35. Мужской костюм Самоковского уезда
36. Девушка в летней одежде Кюстендилского уезда
37. Летняя женская одежда Неврокопского уезда
38. Летний мужской костюм Неврокопского уезда
39. Женская одежда Харманлийского уезда
40. Девушка Чирпанского уезда
41. Мужская одежда Хасковского уезда
42. Женская одежда XIX века Котленского уезда
43. Костюм ремесленника гор. Котел
44. Женская одежда гор. Коприштица
45. Женская одежда гор. Панатюригите
46. Сборщица роз Карловского уезда
47. Женская одежда Старозагорского уезда
48. Женская одежда Средецкого уезда
49. Современный женский костюм обл. Средних Родоп
50. Одежда болгаро-магметанки обл. Средних Родоп
51. Пастух обл. Средних Родоп
52. Новая женская одежда Ихтиманского уезда
53. Молодой крестьянин Ихтиманского уезда
54. Женская одежда Сталинского уезда
55. Молодица Свиленградского уезда
56. Современный женский костюм Разлогского уезда
57. Современный Добруджанский женский костюм
58. Современный женский костюм Силистренского уезда
59. Женская одежда Сливенского уезда
60. Костюм молодого мужчины Сливенского уезда

II. ВЫШИВКИ

1. Наружная вышивка женской рубахи Софийского уезда
2. Вышивка пола женской рубахи Транского уезда
3. Наружная вышивка женской рубахи Димитровского района
4. Наружная вышивка женской рубахи Транского уезда

5. Наружная выпивка женской рубахи Ихтиманского уезда
6. Вышивка полы женской рубахи Ихтиманского уезда
7. Наружная вышивка женской рубахи Ихтиманского уезда
8. Наружная вышивка женской рубахи Марекского уезда
9. Вышивка полы женской рубахи Ихтиманского уезда
10. Вышивка полы женской рубахи Самоковского района
11. Вышивка полы женской рубахи Ихтиманского уезда
12. Наружная вышивка женской рубахи Плевенского уезда
13. Нагрудная вышивка женской рубахи Плевенского уезда
14. Нагрудная вышивка женской рубахи Плевенского уезда
15. Вышивка полы женской рубахи Плевенского уезда
16. Нагрудная вышивка женской рубахи Плевенского уезда
17. Наружная вышивка женской рубахи Севлиево-ского уезда
18. Наружная вышивка мужской рубахи Плевенского уезда
19. Наружная выпивка мужской рубахи Никопольского уезда
20. Вышивка женской косынки Габровского уезда
21. Тканая оборка женской косынки Тырновского уезда
22. Кружевная оборка женской рубахи гор. Копривштица
23. Кружевная оборка женской рубахи гор. Копривштица
24. Кружевная оборка женской рубахи гор. Копривштица
25. Вышивка на рукаве женской рубахи Тырновского уезда
26. Вышивка на рукаве женской рубахи Поповского уезда
27. Вышивка на рукаве женской рубахи Разградского уезда
28. Вышивка женской косынки Провадийского уезда
29. Вышивка женской косынки Помарийского уезда
30. Вышивка на рукаве мужской рубахи Сливенского уезда
31. Современная нагрудная вышивка мужской рубахи Сливенского уезда
32. Часть передника Севлиево-ского уезда
33. Часть передника Ловчанского уезда
34. Женский чулок Самоковского уезда
35. Мужской чулок Велинградского уезда

ОБРАЗЦЫ КОСТУМОВ ОТ НЕВА ТУЗСУЗОВА

№№ 1, 3, 5, 7, 8, 9, 12, 15, 18, 21, 24, 26, 27, 29, 31, 32, 33, 37, 38, 42, 43, 44, 48, 49, 51, 52, 53, 54, 59, 60.

ОБРАЗЦЫ КОСТУМОВ ОТ ВЕНЕРА НАСЛЕДНИКОВА

№№ 2, 4, 6, 10, 11, 13, 14, 16, 17, 19, 20, 22, 23, 25, 28, 30, 34, 35, 36, 39, 40, 41, 45, 46, 47, 50, 55, 56, 57, 58.

TABLE DES MATIERES

Préface. Les costumes nationaux bulgares

I. COSTUMES

1. Costume de femme de Novosélo, de l'arrondissement de Vidine
2. Jeune fille en costume d'été de l'arr. de Koula
3. Jeune fille en costume d'hiver de l'arr. de Bégogradchik
4. Costume d'homme de l'arr. de Vidine
5. Costume d'homme de l'arr. de Vratsa
6. Costume d'homme de l'arr. de Botevgrade
7. Jeune fille de l'arr. de Pléven
8. Jeune mariée de l'arr. de Pléven
9. Jeune homme en costume d'été de l'arr. de Pléven
10. Costume de femme de l'arr. de Lovetch
11. Costume d'homme de l'arr. de Nikopol
12. Jeune fille de l'arr. de Sévliévo
13. Costume d'homme de l'arr. de Bela
14. Costume de femme de l'arr. de Roussé (Roustchouk)
15. Ancien costume d'une jeune mariée de l'arr. de Silistra
16. Jeune fille de l'arr. de Razgrade
17. Costume de femme de l'arr. de Provadia
18. Ancien costume de femme de l'arr. de Preslav
19. Jeune fille en costume de danse pour la fête de St. Lazare de l'arr. de Pomorié
20. Jeune mariée de l'arr. de Pomorié
21. Jeune mariée de l'arr. de Karnobate
22. Costume d'une femme âgée de l'arr. de Karnobate
23. Costume d'homme de l'arr. de Karnobate
24. Jeune fille de l'arr. de Topolovgrade
25. Femme en costume de printemps de l'arr. de Malko-Tirnovo
26. Ancien costume de femme de l'arr. de Tirnovo
27. Ancien costume de femme de l'arr. de Gabrovo
28. Ancien costume d'hiver de femme de l'arr. de Dimitrovo
29. Ancien costume d'été de femme de l'arr. de Tran
30. Potier de l'arr. de Tran
31. Jeune fille en costume de danse pour la fête de St. Lazare de l'arr. de Sofia
32. Jeune mariée de l'arr. de Sofia
33. Jeune homme de l'arr. de Sofia
34. Jeune mariée de l'arr. de Samokov
35. Costume d'homme de l'arr. de Samokov
36. Jeune fille en costume d'été de l'arr. de Kostendil
37. Costume d'été de l'arr. de Nevrokop
38. Costume d'été d'homme de l'arr. de Nevrokop
39. Costume de femme de l'arr. de Harmanli
40. Jeune fille de l'arr. de Tchirpan
41. Costume d'homme de l'arr. de Haskovo
42. Costume de femme du XIX-c siècle de Kotel
43. Costume d'un artisan de Kotel
44. Costume de femme de Koprivchtitsa
45. Costume de femme de Panagiurichté
46. Ramasseuse de roses de l'arr. de Karlovo
47. Costume de femme de l'arr. de Stara-Zagora
48. Costume de femme de l'arr. de Sredetz
49. Costume actuel de femme des Rhodopes Centrales
50. Costume d'une musulmane bulgare des Rhodopes Centrales
51. Berger des Rhodopes Centrales
52. Costume actuel de femme de l'arr. d'Ichtiman
53. Jeune homme de l'arr. d'Ichtiman
54. Costume de femme de l'arr. de Staline
55. Jeune mariée de l'arr. de Svilengrade
56. Costume actuel de femme de l'arr. de Razlog
57. Costume actuel de femme de l'arr. de Dobroudja
58. Costume actuel de femme de l'arr. de Silistra
59. Costume de femme de l'arr. de Sliven
60. Costume de jeune homme de l'arr. de Sliven

II. BRODERIES

1. Broderie de la manche d'une chemise de femme de l'arr. de Sofia
2. Broderie du pan d'une chemise de femme de l'arr. de Tran
3. Broderie de la manche d'une chemise de femme de l'arr. de Dimitrovo
4. Broderie de la manche d'une chemise de femme de l'arr. de Tran
5. Broderie de la manche d'une chemise de femme de l'arr. de Ichtiman
6. Broderie du pan d'une chemise de femme de l'arr. d'Ichtiman

7. Broderie de la manche d'une chemise de femme de l'arr. d'Ichtiman
8. Broderie de la manche d'une chemise de femme de l'arr. de Marek
9. Broderie du pan d'une chemise de femme de l'arr. d'Ichtiman
10. Broderie du pan d'une chemise de femme de l'arr. de Samokov
11. Broderie du pan d'une chemise de femme de l'arr. de Ichtiman
12. Broderie de la manche d'une chemise de femme de l'arr. de Plevén
13. Broderie du plastron d'une chemise de femme de l'arr. de Plevén
14. Broderie du plastron d'une chemise de femme de l'arr. de Plevén
15. Broderie du pan d'une chemise de femme de l'arr. de Plevén
16. Broderie du plastron d'une chemise de femme de l'arr. de Plevén
17. Broderie de la manche d'une chemise de femme de l'arr. de Sevliévo
18. Broderie de la manche d'une chemise d'homme de l'arr. de Plevén
19. Broderie de la manche d'une chemise d'homme de l'arr. de Nikopol
20. Broderie du coiffe de femme de l'arr. de Gabrovo
21. Bordure tissée d'une coiffe de femme de l'arr. de Tirnovo
22. Dentelle (kéné) d'une chemise de femme de Koprivchitsa
23. Dentelle (kéné) d'une chemise de femme de Koprivchitsa
24. Dentelle (kéné) d'une chemise de femme de Koprivchitsa
25. Broderie de la manche d'une chemise de femme de l'arr. de Tirnovo
26. Broderie de la manche d'une chemise de femme de l'arr. de Popovo
27. Broderie de la manche d'une chemise de femme de l'arr. de Razgrade
28. Broderie d'une coiffe de femme de l'arr. de Provadia
29. Broderie d'une coiffe de femme de l'arr. de Poinorié.
30. Broderie de la manche d'une chemise d'homme de l'arr. de Sliven
31. Broderie moderne de la poitrine d'une chemise d'homme de l'arr. de Sliven
32. Détail d'un tablier de l'arr. de Sevliévo
33. Détail d'un tablier de l'arr. de Lovetch
34. Chaussette de femme de l'arr. de Samokov
35. Chaussette d'homme de l'arr. de Véligrade

DESSINS DE COSTUMES PAR NEVA TUZSUZOV

No: 1, 3, 5, 7, 8, 9, 12, 15, 18, 21, 24, 26, 27, 29, 31, 32, 33, 37, 38, 42, 43, 44, 48, 49, 51, 52, 53, 54, 59, 60.

DESSINS DE COSTUMES PAR VENER NASLEDNIKOV

No: 2, 4, 6, 10, 11, 13, 14, 16, 17, 19, 20, 22, 23, 25, 28, 30, 34, 35, 36, 39, 40, 41, 45, 46, 47, 50, 55, 56, 57, 58.

CONTENTS

Bulgarian national costumes

I. COSTUMES

1. Woman's dress from Novo-selo, district of Vidin
2. Girl's summer dress from the district of Koula
3. Girl's winter dress from the district of Belogradchik
4. Man's costume from the district of Vidin
5. Man's costume from the district of Vratza
6. Man's costume from the district of Botevgrad
7. Girl from the district of Pleven
8. Bride from the district of Pleven
9. Young man's summer costume from the district of Pleven
10. Woman's dress from the district of Lovetch
11. Man's costume from the district of Nikopol
12. Maid's dress from the district of Sevlievo
13. Man's costume from the district of Bela
14. Woman's dress from the district of Rousse
15. An old bride-dress from the district of Silistra
16. Maiden's dress from the district of Razgra
17. Woman's dress from the district of Provad
18. Woman in an old dress from the district of Preslav
19. Girl in a dance apparel for the Lazarfeast from the district of Pomorie
20. Bride from the district of Pomorie
21. Bride from the district of Karnobat
22. Old woman's dress from the district of Karnobat
23. Man's costume from the district of Karnobat
24. Girl from the district of Topolovgrad
25. Woman's spring dress from the district of Malko-Tirnov
26. Woman in an old dress from the district of Tirnov
27. Woman in an old dress from the district of Gabrovo
28. Woman in an old winter dress from the district of Dimitrovo
29. Woman in an old summer dress from the district of Trun
30. Potter from the district of Trun
31. Girl in a dance costume for the Lazarfeast from the district of Sofia
32. Bride from the district of Sofia
33. Young man from the district of Sofia
34. Bride from the district of Samokov
35. Man's costume from the district of Samokov
36. Girl's summer dress from the district of Kustendil
37. Woman's summer dress from the district of Nevrokop
38. Man's summer costume from the district of Nevrokop
39. Woman's dress from the district of Harmani
40. Maiden from the district of Tchirpan
41. Man's costume from the district of Haskovo
42. Woman's dress of the 19th Century from the district of Kotel
43. Artisan's costume from the district of Kotel
44. Woman's dress from the district of Koprivstika
45. Woman's dress from the town Panagurishte
46. Rose-blossom reaper from the district of Karlovo
47. Woman's dress from the district of Stara-Zagora
48. Woman's dress from the district of Sredetz
49. Woman's dress of today from the Central Rhodopes
50. Woman's dress of a Bulgarian-mohamedan from the Central Rhodopes
51. Shepherd from the Central Rhodopes
52. Woman's dress of today from the district of Ihtiman
53. Young man from the district of Ihtiman
54. Woman's dress from the district of Stalin
55. Bride from the district of Svilengrad
56. Woman's dress of today from the district of Razlog
57. Woman's dress of today from Dobrudja
58. Woman's dress of today from the district of Silistra
59. Woman's dress from the district of Sliven
60. Young man's costume from the district of Sliven

II. EMBROIDERIES

1. Embroidery of woman's shirt-sleeve from the district of Snfia
2. Embroidery of the lower fringe of woman's shirt from the district of Trun
3. Embroidery of woman's shirt-sleeve from the district of Dimitrovo
4. Embroidery of woman's shirt-sleeve from the district of Trun
5. Embroidery of woman's shirt-sleeve from the district of Ihtiman
6. Embroidery of the lower fringe of woman's shirt from the district of Ihtiman
7. Embroidery of woman's shirt-sleeve from the district of Ihtiman
8. Embroidery of woman's shirt-sleeve from the district of Marek
9. Embroidery of the lower fringe of woman's shirt from the district of Ihtiman
10. Embroidery of the lower fringe of woman's shirt from the district of Samokov
11. Embroidery of the lower fringe of woman's shirt from the district of Ihtiman
12. Embroidery of woman's shirt-sleeve from the district of Pleven
13. Embroidery of the plastron of woman's shirt from the district of Pleven
14. Embroidery of the plastron of woman's shirt from the district of Pleven
15. Embroidery of the lower fringe of woman's shirt from the district of Pleven
16. Embroidery of the plastron of woman's shirt from the district of Pleven
17. Embroidery of woman's shirt-sleeve from the district of Sevlievo
18. Embroidery of woman's shirt-sleeve from the district of Pleven
19. Embroidery of man's shirt-sleeve from the district of Nikopol
20. Embroidery of woman's head-kerchief from the district of Gabrovo
21. Interwoven embroidery of woman's head-kerchief from the district of Tirmovo
22. Lace on woman's shirt from the district of Koprivshitzia
23. Lace on woman's shirt from the district of Koprivshitzia
24. Lace on woman's shirt from the district of Koprivshitzia
25. Embroidery of woman's shirt-sleeve from the district of Tirmovo
26. Embroidery of woman's shirt-sleeve from the district of Popovo
27. Embroidery of woman's shirt-sleeve from the district of Razgrad
28. Embroidery of woman's head-kerchief from the district of Provadia
29. Embroidery of woman's head-kerchief from the district of Pomorie
30. Embroidery of man's shirt-sleeve from the district of Sliven
31. Modern embroidery of the plastron of man's shirt from the district of Sliven
32. Detail of an apron from the district of Sevlievo
33. Detail of an apron from the district of Lovetch
34. Woman's stocking from the district of Samokov
35. Man's sock from the district of Velingard

DESIGNS OF COSTUMES BY NEVA TUZSUZOV

Numbers: 1, 3, 5, 7, 8, 9, 12, 15, 18, 21, 24, 26, 27, 29, 31, 32, 33, 37, 38, 42, 43, 44, 48, 49, 51, 52, 53, 54, 55, 60.

DESIGNS OF COSTUMES BY VENER NASLEDNIKOV

Numbers: 2, 4, 6, 10, 11, 13, 14, 16, 17, 19, 20, 22, 23, 25, 28, 30, 34, 35, 36, 39, 40, 41, 45, 46, 47, 50, 55, 56, 57, 58.

БЪЛГАРСКИ
НАРОДНИ
НОСИИ

БЪЛГАРСКИ
НАРОДНИ
ШЕВИЦИ
ТЪКАНИ
И ПЛЕТКИ

1

2

9

10

11

42

13

49

45

85

86

30

31

Handwritten text, possibly a title or description, in a cursive script.

20

21

